

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Кішінець Ю. А.

ВСТУП

Останні десятиріччя Уряди всіх держав максимально об'єднуються у пошуку вирішення таких глобальних проблем як: різке глобальне потепління, зменшення озонового шару, забруднення ґрунтів, води, повітря, загроза голоду. Людство нарешті визнало, що природні катаклізми, які щороку завдають масштабних руйнувань, забирають життя сотень тисяч людей, несуть матеріальні та економічні збитки – не щось інше, як наслідки життєдіяльності самої ж людини. Людство в пошуку заходів зменшення цього негативного впливу і подоланні проблем нестачі природніх ресурсів, забрудненості повітря, вод, земельних ресурсів і загрози для свого існування та існування майбутніх поколінь. Оскільки всі держави, не залежно від свого соціально-економічного розвитку, політичного устрою однаково відчують на собі вплив навколишнього природнього середовища, то міжнародна спільнота тяжіє до максимальної консолідації у подоланні та вирішенні цих проблем та загроз. З цією метою Асамблеєю ООН було прийнято Цілі сталого розвитку¹, якими вперше на такому масштабному рівні (з часів прийняття Паризької Угоди про клімат²) порушено проблематику збереження природніх ресурсів за для існування людства сьогодні та на майбутнє. Продовженням концептуальних основ закладених в Цілях сталого розвитку стало прийняття Європейської зеленої угоди³, членом якої й досі не є Україна, оскільки через активні бойові дії на її території та неможливість виконання ряду зобов'язань із забезпечення відповідних стандартів екологічності, наша держава ще не здатна відповідати сучасним вимогам екологічності, однак вже стоїть на цьому шляху. Цілі Сталого Розвитку є основою для будь яких законодавчих ініціатив для держав-учасниць резолюції ООН. На сьогодні варто визнати, що сталий розвиток та екологізація діяльності людини стали не просто концептуальним документом, а буквально усвідомленим способом життєдіяльності людини та держав. Це свого роду виклик для сучасного суспільства у подоланні бідності, голоду, захисту планети та забезпечення стабільного миру і процвітання для всього людства. Оскільки земельний фонд є невід'ємним елементом навколишнього

¹ Про Цілі сталого розвитку на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2029 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

² Паризька угода: Міжнародний документ від 12.12.2015 р. № 995_61 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_61#Text.

³ The European Green Deal: URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.

природного середовища, який знаходиться у тісному взаємному зв'язку з його іншими елементами – лісами, водними ресурсами, флорою та фауною, і за своєю суттю є головним інструментом забезпечення життя населення та своєрідним засобом виробництва, необхідним для функціонування всіх галузей народного господарства, стає очевидною соціальна обумовленість та права актуальність забезпечення дбайливого та розумного ставлення до земельних ресурсів в Україні, навіть в умовах правового режиму воєнного стану.

Україна, не тримається осторонь всіх цих міжнародних угод та тенденцій у подоланні глобальних проблем людства і, попри правовий режим воєнного стану на її території, активні бойові дії на значній її території, продуктивно впроваджує всі можливі та необхідні заходи у національне законодавство та практику. Подолання голоду є однією із 17 глобальних цілей в контексті сталого розвитку. Україна, як аграрна країна, одна з країн лідерів постачальників аграрного продовольства, щодня зазнає нищівного впливу на земельний фонд, в тому числі й сільськогосподарського призначення, і відповідно така ситуація ставить під ще більшу загрозу питання подолання голоду у світі.

Всі вищезгадані передумови створюють соціальну обумовленість кримінально-правової охорони земель в Україні. Для науки кримінального права соціальна обумовленість тих чи інших кримінальних правопорушень становить велику цінність, а тому активно досліджується, потрапляє в коло наукових дискусій та обговорень, оскільки це обумовлює обґрунтованість кримінально-правових заборон і застосування заходів кримінально-правового впливу на осіб, які їх вчиняють. Безсумнівно, встановлення такого виду юридичної відповідальності, як кримінальна за ті чи інші суспільно-небезпечні діяння повинно мати ґрунтовні підстави. За появи суспільної необхідності у певному виді правового регулювання, соціальна обумовленість пояснює вибір необхідних юридичних засобів її задоволення, з урахуванням тих особливостей соціально-економічних та правових умов життя суспільства, що потребують юридичного врегулювання суспільних відносин.

В Україні на сьогодні багато факторів соціальної обумовленості кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, за останнє десятиріччя земельних реформ, земельні відносини буквально видозмінилися і набули нових форм та нових їх учасників. Крім того війна на території України загострила становище земельного фонду, який щодня піддається нищівному впливу. З цього випливає потреба криміналізації нових видів діянь у кримінальному законодавстві України.

1. Актуальні проблеми соціальної обумовленості кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин: ключові поняття

Війна розгорнута Російською Федерацією проти України щодня завдає нищівної шкоди українському народу. Мова йде не лише про загибель людей, руйнацію житла, енергетичних та соціальних об'єктів, а й про щоденну шкоду навколишньому природньому середовищу – забруднення повітря, води, земельних ресурсів. Наслідки цієї нищівної шкоди ще не в повній мірі досліджені та встановлені, однак світ вже починає їх відчувати. І з кожним роком ескалації воєнних дій на території України існує прогноз ще більшої

загрози, особливо голоду на найближчі роки. В Україні науковці та практики не можуть залишатися осторонь таких кричущих проблем, а тому дослідження актуальних проблем юридичної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин, в тому числі й кримінальної, стають все частішим об'єктом та предметом наукових досліджень.

Правова охорона землі починається з основоположних засад, закладених в Основному Законі нашої держави, де чітко встановлено, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави⁴. Земельним законодавством передбачено (частина 1 ст. 211) ЗК України⁵, що за правопорушення у сфері земельних відносин громадяни та юридичні особи несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність. Предметом цього дослідження є кримінально-правова відповідальність у сфері земельних відносин, як найвища міра юридичної відповідальності, що передбачає найсуворіші покарання та обмеження для правопорушника. Кримінальна відповідальність є наслідком вчинення суспільно небезпечного діяння у сфері земельних відносин, забороненого КК України⁶. Особа, яка вчинила таке правопорушення може бути притягнена до відповідальності виключно у судовому порядку, а відповідні санкції визначені у нормах КК України.

Сучасна система Особливої частини КК України не містить окремого розділу, присвяченого регламентації відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин. У науковій літературі можна зустріти дискусійні погляди щодо визначення понять земельних відносин та правопорушень у сфері земельних відносин, а також щодо системи відповідних кп. Саме тому, дослідження соціальних передумов, поняття, особливостей та класифікації діянь у сфері земельних відносин в контексті земельної реформи та викликів правового режиму воєнного стану і забезпечення цілей сталого розвитку є вкрай важливим для науки та практики кримінального права.

Ключовим категоріальним поняттям для цього дослідження є поняття самого кримінального правопорушення у сфері земельних відносин, яке наведено та обґрунтовано авторкою неодноразово у своїх дослідженнях і визначено, як суспільно небезпечні діяння (дії чи бездіяльність), які посягають на встановлений порядок використання, розпорядження та охорони земельними ресурсами, порушують права власників та користувачів земель, спричиняють шкоду навколишньому природному середовищу або створюють загрозу соціальній, економічній або екологічній безпеці держави, та такі, за які КК України встановлено кримінальну відповідальність. В сучасних умовах для реалізації цілей сталого розвитку, а також в умовах реалізації земельної реформи в Україні сфера земельних відносин набуває статусу самостійного об'єкта кримінально-правової охорони, що зумовлено суттєвими перетворенням в структурі суспільних відносин та необхідністю їх ефективного правового захисту.

---

⁴ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141/

⁵ Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. ст. 27/

⁶ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. ст. 131/

Для повного обґрунтованого розуміння проблематики також варто навести класифікацію кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Цей напрямок також один із дискусійних в доктрині кримінального права України.

Попри всі дискусії, варто наголосити, що класифікація кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, має об'єднувати ті суспільно-небезпечні діяння, які можуть бути вчинені у процесі володіння, користування та розпорядження землею, проте не поєднані родовим об'єктом відповідної групи кримінальних правопорушень. Об'єкт кримінальних правопорушень лягає в основу першої класифікації цього виду правопорушень:

а) кп, в яких земельні відносини мають значення факультативного безпосереднього об'єкта – такі правопорушення в першу чергу спрямовані не на порушення земельних відносин, однак можуть мати відношення до них: «Шахрайство» (ст. 190 КК України); «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (ст. 191 КК України); «Умисне знищення або пошкодження майна» (ст. 194 КК України), «Необережне знищення або пошкодження майна» (ст. 196 КК України), «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» (ст. 206² КК України), «Незаконна приватизація державного, комунального майна» (ст. 233 КК України), «Порушення правил екологічної безпеки» (ст. 236 КК України), «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення» (ст. 237 КК України), «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення» (ст. 238 КК України), «Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин» (ст. 240 КК України), «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» (ст. 245 КК України), «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» (ст. 246), «Умисне знищення або пошкодження території, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» (ст. 252 КК України), «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля» (ст. 253 КК України), «Самоправство» (ст. 356 КК України), «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів» (ст. 358 КК України), «Зловживання владою або службовим становищем» (ст. 364 КК України), «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» (ст. 364¹ КК України), «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» (ст. 365²), «Службове підроблення» (ст. 366 КК України), «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (ст. 368 КК України);

б) кп, в яких земельні відносини виступають основним безпосереднім об'єктом – такі діяння завжди супроводжуються безпосереднім порушенням земельних відносин, а саме: «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво» (ст. 197¹ КК України), «Забруднення або псування земель» (ст. 239 КК України), «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель» (ст. 239¹ КК України), «Незаконне заволодіння

землями водного фонду в особливо великих розмірах» (ст. 239² КК України), «Безгосподарське використання земель» (ст. 254 КК України)⁷.

Іншим критерієм, за яким необхідно класифікувати кп у сфері земельних відносин, є **вид земельних відносин**, на які посягає суспільно небезпечне діяння. Виходячи з вищенаведеного нами поняття кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, можна виділити наступні види земельних відносин: *відносини володіння землею, відносини користування землею, відносини розпорядження землею, відносини з охорони землі, відносини з відтворення земель, відносини із здійснення управління землею, відносини щодо застосування юридичної відповідальності за земельні правопорушення та земельні реформаційні відносини*. На нашу думку, класифікацію за видом земельних відносин, на який посягає суспільно небезпечне винне діяння, варто здійснювати, опираючись на ці види кримінальних відносин⁸:

а) *кп, які посягають на відносини володіння землею* – такі правопорушення посягають на відносини щодо реалізації особою її права мати у своєму віданні земельну ділянку чи сукупність земельних ділянок: «Шахрайство (ст. 190 КК України), «Умисне знищення або пошкодження майна» (ст. 194 КК України), «Необережне знищення або пошкодження майна» (ст. 196 КК України), «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» (ст. 206² КК України), «Незаконна приватизація державного, комунального майна» (ст. 233 КК України);

б) *кп, які посягають на відносини користування землею* – такі правопорушення посягають на відносини щодо використання землі її користувачем в особистих інтересах, одержання особою плодів та доходів із корисних властивостей землі: «Шахрайство» (ст. 190 КК України), «Умисне знищення або пошкодження майна» (ст. 194 КК України), «Необережне знищення або пошкодження майна» (ст. 196 КК України);

в) *кп, які посягають на відносини розпорядження землею* – такі діяння посягають на відносини щодо визначення власником земельної ділянки її юридичної долі, у тому числі її дарування, купівля чи продаж, передача її в користування іншій особі, або вчинення будь-яких інших дій із землею на власний розсуд в межах чинного законодавства: «Шахрайство (ст. 190 КК України), «Умисне знищення або пошкодження майна» (ст. 194 КК України), «Необережне знищення або пошкодження майна» (ст. 196 КК України), «Незаконна приватизація державного, комунального майна» (ст. 233 КК України);

г) *кп, які посягають на відносини з охорони землі* – такі діяння посягають на відносини із здійснення контролю за користуванням землею, здійснення її захисту від шкідливого людського впливу, вжиття заходів щодо підтримки її продуктивності, забезпечення використання землі згідно її призначення, а також захисту права власності на землю: «Порушення правил екологічної

---

⁷ Кішінець Ю.А. Класифікація кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Матеріали щорічної науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (м.Суми, 13–17 лист. 2024 р.) Суми. 2024. С. 435.

⁸ Кішінець Ю. А. Кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин: проблеми категоріального апарату класифікації. Електронний журнал «Наука і техніка сьогодні». Серія Право. 2024. № 11 (39) 2024. С. 596.

безпеки (ст. 236 КК України), «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення» (ст. 237 КК України), «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення» (ст. 238 КК України), «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» (ст. 245 КК України), «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» (ст. 252 КК України), «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля» (ст. 253 КК України);

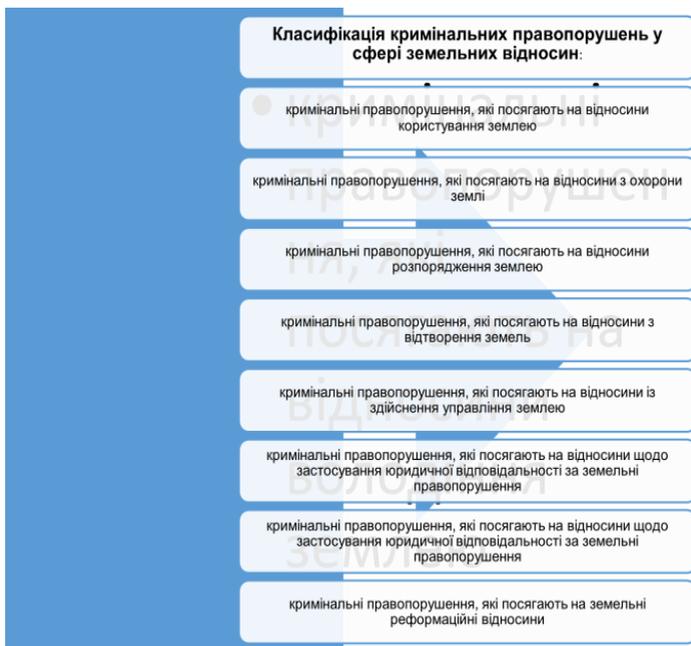
д) кп, які посягають на відносини з відтворення земель – такі діяння порушують на відносини із здійснення речовинного чи технологічного впливу на ґрунти з метою відновлення їх родючих властивостей («Порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин» (ст. 240 КК України), «Незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу» (ст. 246 КК України);

е) кп, які посягають на відносини із здійснення управління землею – такі правопорушення порушують відносини, однією зі сторін яких є уповноважений орган державної влади чи місцевого самоврядування, наділений функціями приймати управлінські рішення щодо земель («Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (ст. 191 КК України), «Незаконна приватизація державного, комунального майна» (ст. 233 КК України), «Самоправство» (ст. 356 КК України), «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів» (ст. 358 КК України), «Зловживання владою або службовим становищем» (ст. 364 КК України), «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» (ст. 364¹ КК України), «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» (ст. 365² КК України), «Службове підроблення» (ст. 366 КК України), «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (ст. 368 КК України);

е) кп, які посягають на відносини щодо застосування юридичної відповідальності за земельні правопорушення. Відповідні діяння порушують відносини із застосування до винної особи заходів державного примусу за вчинене нею правопорушення у сфері земельних відносин, у тому числі відносини із притягнення винної особи до юридичної відповідальності за вчинене нею кримінальне правопорушення («Зловживання владою або службовим становищем» (ст. 364 КК України), «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» (ст. 365² КК України), «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (ст. 368 КК України);

ж) кп, які посягають на земельні реформаційні відносини – такі діяння порушують відносини щодо реалізації земельної реформи (наприклад, «Зловживання владою або службовим становищем» (ст. 364 КК України).

Наведена класифікація кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, підсвічує широке коло проблем, які й досі характерні для зазначеної сфери, і більше того підсилені більш глобальними складними політичними проблемами та війною проти України.

Рис. 1. Класифікація кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин

2. Нищівні збитки, завдані війною та недосконалість національного законодавства, як перешкода на шляху досягнення цілей сталого розвитку

Як у 2024, так і в 2025 році головними негативними факторами впливу на довкілля залишаються: забруднення атмосферного повітря та забруднення важкими металами земельного фонду внаслідок повномасштабної війни рф проти України, різкі глобальні кліматичні зміни, інтенсивне використання заборонених хімічних речовин в агропромисловій сфері, урбанізація населення, деградація земель, збільшення трафіку транспортних засобів та ін. У цьому контексті, колектив авторів Кузнецова М. Ю. Гресь Н. М., Шапран В. В. наголошують на тому, що права людини та навколишнє середовище є взаємопов'язані, оскільки безпечне довкілля і є тим самим показником дотримання екологічних прав людини. Притягнення до відповідальності винних осіб за правопорушення у сфері охорони навколишнього середовища та попередження таких випадків є завданням держави і права⁹.

⁹ Кузнецова М. Ю., Гресь Н. М., Шапран В.В. Запровадження посадки уповноваженого з екологічних прав людини в Україні з урахуванням збільшення негативних факторів впливу на стан навколишнього середовища. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Вип. 83. Ч. 2. 2024. С. 110–115.

У питаннях визначення шкоди та збитків завданих земельним ресурсам, не аби яку роль відіграють сучасні інформаційні та цифрові технології. Досліджуючи роль інформаційної сфери у досягненні цілей сталого розвитку, Арістова І. В., слушно зазначає, що саме «цифрові технології становлять сьогодні потужний інструмент для досягнення ЦСР, оскільки вони дозволяють оптимізувати виробничі та управлінські процеси, при цьому зменшити обсяги затрачених ресурсів, сприяють пошуку інноваційних та ефективних рішень у різних галузях економіки. Цифрові платформи забезпечують екологічність ланцюгів постачання, циклічне проектування та екологічне планування. Для охорони земельних ресурсів цифрові технології забезпечують моніторинг і ефективне управління земельними ресурсами, що дозволяє відслідковувати стан ґрунтів і рослин, зменшуючи використання хімічних добрив і пестицидів, і сприяє екологічній безпеці ґрунтів та сільськогосподарської продукції»¹⁰. Ці заходи на сьогодні дуже необхідні для земельного фонду України та встановлення оцінки завданої шкоди внаслідок воєнних дій на території України і для притягнення винних до відповідальності.

У 2025 році за даними Кабінету Міністрів України, площа замінованих територій земельного фонду на території України порівняно з 2022 роком знизилася до понад 20%, однак все одно складає ще близько 137 тис км², в переважній більшості це землі саме сільськогосподарського призначення¹¹. Така позитивна динаміка утворилася завдяки наполегливій самовідданій роботі служб ДСНС України, Національної поліції, Міністерства оборони та неурядовим операторам протимінної діяльності. Україна акумулювала велику протимінну міжнародну коаліцію з понад пів сотні держав та залучила 1,2 млрд доларів допомоги для очищення територій. Також залучено іноземних фахівців до процесу розмінування. Для цього процесу застосовано 278 одиниць розмінувальної та землерийної техніки, а також понад 13 тисяч металошукачів.

У жовтні 2025 року Держекоінспекція оголосила попередні дані, щодо збитків завданих земельному фонду України і вони становили такі обсяги:

- засмічення земель – 1,27 трлн грн, площа 24,3 млн кв. м;
- забруднення ґрунтів – 22,0 млрд грн, площа 1,2 млн кв. м¹².

Аналіз чинного законодавства останніх років, зокрема ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12.05.2022 № 2247-IX¹³ не містить положень спрямованих на захист земельних ресурсів від використання у

---

¹⁰ Арістова І. В. Роль інформаційної сфери та науки «Інформаційне право» у досягненні Цілей Сталого Розвитку в умовах цифрової трансформації в Україні. Електронне наукове видання *«Аналітично-порівняльне правознавство»*. Вип. № 04, Ч. 2, 2025. С. 92–96.

¹¹ Площа потенційно замінованих земель зменшилася на 20%: *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ploshcha-potentsiino-zaminovanykh-zemel-porivniano-z-kintsem-2022-roku-zmenshylasia-na-ponad-20-denyshmyhal>.

¹² Обстріли об'єктів Міноборони завдали екології збитків на 367 млрд грн. *Міністерство оборони України*. Офіційний сайт. URL: <https://mod.gov.ua/news/obstrili-ob-yektiv-minoboroni-zavdali-ekologiyi-zbitkiv-na-367-mlrd-grn>.

¹³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» від 12.05.2022 № 2247-IX.

спосіб, що створює ризики для національної безпеки держави. Мова йде про те, що землі сільськогосподарського призначення становлять значну частину території нашої держави, вони мають надважливе значення для забезпечення продовольчої безпеки не лише України, а й держав для яких Україна є ключовим постачальником аграрного продовольства. Їх неналежне використання несе загрози не лише для конкретних територій, але й для національної безпеки в цілому. Тому це і виступає соціальною обумовленістю для криміналізації діяння щодо умисного використання або сприяння використанню земель сільськогосподарського призначення з метою розміщення незаконних збройних формувань держави-агресора або в інших цілях, що загрожують безпеці держави. Аналіз положень Закону № 2247-IX продемонстрував що він не враховує всі поточні ризики, що постають у зв'язку з використанням земельних ресурсів у цей складний період. Проте необхідність забезпечення гнучкості в управлінні земельними ресурсами набуває особливої ваги в умовах правового режиму воєнного стану. Законом не встановлено норми або обмеження, спрямовані на захист сфери земельних відносин від суспільно небезпечних посягань, зокрема таких що пов'язані незаконним розміщенням об'єктів, які можуть бути задіяні у військових операціях та створювати загрози безпеці держави та руйнуванню екосистем. Це зумовлює доцільність впровадження додаткових норм, які відповідають сутності поточних зовнішніх та внутрішніх загроз у спосіб своєчасної криміналізації протиправних діянь спрямованих на захист сфери земельних відносин. У зв'язку з цим своєчасним є посилення контролю за земельними ресурсами держави під час дії правового режиму воєнного стану у державі.

Попри дію правового режиму воєнного стану, наша держава не припиняє свій правовий розвиток та активне впровадження реформ. Не є виключенням і сфера земельних відносин. Перший етап земельної реформи припав ще на довоєнний період і розширив для громадян додаткові економічні можливості, зокрема шляхом відкриття ринку землі сільськогосподарського призначення у 2021. Наступний етап земельної реформи з 2024 року передбачив можливість придбання сільськогосподарських земель юридичними особами. Проте реформування зумовило виникнення цілого ряду викликів для суспільства, пов'язаних, насамперед із необхідністю додержання правопорядку та мінімізації кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Як виявилось, наявні механізми попередження злочинності у сфері земельних відносин не відповідають реаліям земельного ринку. Земельна реформа розширила коло суб'єктів-учасників земельних відносин, але від цього стало ще більше коло зловживань і діянь, які суперечать законодавству. Не дивлячись на те, що органи державної влади одержали ширші повноваження щодо управління земельними ресурсами рівень контролю виявився недостатнім, а часом посадові особи ОТГ і стають правопорушниками, особливо у тих громадах, які створюють або розвивають свої організаційні структури. В цих умовах доцільним є створення центрів правової підтримки для ОТГ перед якими систематично постають проблеми пов'язані з низькою інституційною спроможністю та недостатньою правовою обізнаністю серед громадян, оскільки саме низька обізнаність громадян у своїх правах спричиняє ряд зловживань відносно них та їх земельних прав. Перехідний період земельної реформи створює значний ризик вчинення кримінальних

правопорушень, що потребує посиленого юридичного захисту та супроводу. Робота центрів сприятиме поширенню знань про функціонування ринку землі, юридичній підтримці громадян та підвищенню їх правової обізнаності, а також їх функціонування позитивно позначиться на прозорому управлінні земельними ресурсами та профілактиці кп у сфері земельній сфері через інформування правоохоронних органів про підозрілі дії.

Крім того, запроваджена реформа розширила і можливості для зловживань цими прерогативами. Разом із розширенням кола правовідносин у сфері земельних відносин, виникла потреба у розширенні кола діянь у цій сфері, за вчинення яких правопорушник має бути притягнутий до юридичної відповідальності. Після 2001 року КК України було доповнено низкою нових статей, якими передбачалась кримінально-правова відповідальність у сфері земельних відносин. Тобто, кримінальна відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин так само зазнавала трансформацій в останні роки, зокрема були криміналізовані певні суспільно-небезпечні діяння. Тож кримінально-правову відповідальність у сфері земельних відносин в законодавстві України можна розглядати як динамічну наукову категорію, яка потребує перманентної уваги з боку вітчизняних дослідників та актуалізації існуючих концепцій. Тому обґрунтованою є необхідність посилення кримінальної відповідальності службових осіб за вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Відкриття ринку землі сільськогосподарського призначення спрягло активізації тіньових операцій із земельними ділянками, а втому числі й зловживанню владою службових осіб та фальсифікації документів. Такі діяння з боку службових осіб значно знижують рівень громадян до державних інституцій. Посилення відповідальності службових осіб за зловживання у сфері земельних відносин матиме превентивний вплив, змушуючи останніх ставитися більш відповідально до своїх службових обов'язків. Це сприятиме дотриманню верховенства права та законності у сфері земельних відносин. Запропоновано криміналізувати ряд протиправних діянь службових осіб у сфері земельних відносин, а саме: 1) одержання та вимагання неправомірної вигоди у сфері земельних відносин; 2) зловживання владними або службовими повноваженнями у земельній сфері; 3) посилення відповідальності службових осіб за зловживання у сфері земельних відносин та вдосконалення змісту ст. 239 КК України «Забруднення або псування земель» з урахуванням досвіду Німеччини з метою диференціації відповідальності залежно від суб'єктів вчинення кримінального правопорушення. Запропоноване позитивно позначиться на стані кримінально-правової охорони земельних відносин та дозволить мінімізувати корупційних ризики у сфері земельних відносин, зокрема у процесі здійснення операцій із земельними ділянками.

Практика діяльності правоохоронних органів з розслідування злочинності у сфері земельних відносин свідчить про катастрофічні прогалини, оскільки за наведеними даними Офісу Генерального прокурора України¹⁴ – за 10 місяців 2025 року було виявлено 1419 (у 2024 року таких було виявлено 1243, що

---

¹⁴ Єдиний звіт Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за січень – жовтень 2025 року. *Офіс Генерального Прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

свідчить про тенденцію до зростання цих кп) кримінальних правопорушень за ст. 197-1 Самовільне зайняття земельної ділянки, з яких 473 проступки, 946 злочини, і лише 273 правопорушень, за якими вручено підозру. І лише 261 кримінальних проваджень передано до суду за якими винесено 259 обвинувальних актів. За статтею 254 «Безгосподарське використання земель» було порушено 119 кримінальних проваджень, з яких передано до суду 40, за якими 39 винесено обвинувальних актів. Порівняльні дані за останні 4 роки наведено більше детально у таблиці нижче. Наведена статистична інформація свідчить про зростання злочинності у сфері земельних відносин, одна про незмінну наявність вад кримінально-правової охорони земельних відносин, оскільки незначне число обвинувальних актів за вчинення кп у сфері земельних відносин свідчить про неефективність сучасного стану дотримання законності у сфері земельних відносин (Рис. 2).

Рис. 2. Кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин за 2022–2025 (січень-жовтень) роки

ВИСНОВКИ

Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна дійти до висновків, що людство нарешті усвідомило свій нищівний вплив на навколишнє природне середовище і на сьогодні знаходиться в пошуку такого способу життєдіяльності суспільства, за якого буде вирішено глобальні проблеми людства, а це і нестача ресурсів, і проблеми різкого глобального потепління, зменшення озонового шару, забруднення ґрунтів, води, повітря, загроза голоду, подолання бідності та ін. Сьогодні, коли ми говоримо про кримінальну відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин, то варто зауважити, що саме сукупність соціально обумовлених факторів знову і знову підіймають питання актуальності цієї проблеми для України. Оскільки наша держава в умовах правового режиму воєнного стану зазнає щоденного руйнівного впливу на становище земельного фонду України, а це загострює ще більше особливу увагу на правовій охороні земель, бо її соціальна та економічна цінність на сьогодні безумовно найвища. В контексті досягнення цілей сталого розвитку – земельний ресурс України становить особливе значення, саме тому

на найвищому державному законодавчому рівні земля підпадає під особливу правову охорону держави, оскільки територія нашої держави знаходиться на найбільш родючих ґрунтах Європи. Україна є одним з передових лідерів постачальників аграрного продовольства у світі. Те злочинне тотальне знищення земельного фонду України, яке зараз вчиняє російська федерація – це злочин проти людства і первинна загроза виникненню голоду в окремих регіонах, а це прямо суперечить проголошеним цілям сталого розвитку. Таке зростання суспільної значущості земель, особливо земель сільськогосподарського призначення, особливо загострює питання кримінальної відповідальності за правопорушення у цій сфері. Обґрунтовано, що законодавство потребує змін щодо посилення кримінальної відповідальності службових осіб за вчинення кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин, оскільки розширення владних повноважень окремих суб'єктів внаслідок земельної реформи, призводить до зловживань цією владою. Діяльність правоохоронних органів дуже ускладнена у питаннях притягнення винних осіб до відповідальності через активність бойових дій на значній території України. Статистичні дані не відображають повної картини реальної злочинності у сфері земельних відносин через відсутність даних із окупованих територій, через низьку розслідуваність у зонах бойових дій та можливих бойових дій, через низький відсоток винесених обвинувальних актів у кримінальних провадженнях.

АНОТАЦІЯ

Встановлено, що правове регулювання сфери земельних відносин, в тому числі й нормами кримінального права є особливою прерогативою для законодавства України, оскільки земля є не просто природним ресурсом, а стратегічно важливим економічним, екологічним ресурсом і елементом національної безпеки нашої держави. В умовах правового режиму воєнного стану наша держава не полишає свого проєвропейського курсу розвитку та ефективно впроваджує цілі сталого розвитку. Однак, з кожним роком ескалації війни на території України завдано нищівних збитків екологічному стану природних ресурсів – повітря, вод, земельного фонду. Частина земельного фонду вже не підконтрольна Україні через окупацію, а підконтрольні території піддаються знищенню та катастрофічному забрудненню. В наш час, коли людство в пошуку ефективних способів збереження природних ресурсів для нинішніх та майбутніх поколінь, тотальне знищення настільки цінних для всього світу родючих ґрунтів України виглядає, як злочин проти людства. Весь світ починає вже поступово відчувати наслідки цього згубного впливу. Крім того, встановлено, що Україна не позбавлена і внутрішніх перешкод у питаннях кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин: таких як криміналізація діянь у відносинах, що виникають; систематизації норм чинного Кримінального Кодексу України; низький рівень освіченості та обізнаності населення у своїх земельних правах. Питання розслідуваності кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин та притягнення винних осіб до відповідальності, недосконалість системи доказування та розслідування, що призводить до щорічного зростання злочинності з мізерними винесеними судами обвинувальними актами.

Література

1. Арістова І. В. Роль інформаційної сфери та науки «Інформаційне право» у досягненні Цілей Сталого Розвитку в умовах цифрової трансформації в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Вип. № 04, Ч. 2, 2025. С. 92–96. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.14>.
2. Єдиний звіт Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за січень – жовтень 2025 року. *Офіс Генерального Прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravorushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. ст.27.
4. Кішінець Ю. А. Кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин: проблеми категоріального апарату класифікації. Електронний журнал «Наука і техніка сьогодні». *Серія Право*. 2024. № 11 (39) 2024. С. 596.
5. Кішінець Ю.А. Класифікація кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин. Матеріали щорічної науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (м. Суми, 13–17 лист. 2024 р.) Суми. 2024. С. 435.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. ст. 131
8. Кузнецова М. Ю., Гресь Н. М., Шапран В.В. Запровадження посади уповноваженого з екологічних прав людини в Україні з урахуванням збільшення негативних факторів впливу на стан навколишнього середовища. *Науковий Вісник Ужгородського Національного Університету*. Вип. 83. Ч. 2. 2024. С. 110–115.
9. Обстріли об'єктів Міноборони завдали екології збитків на 367 млрд грн. *Міністерство оборони України* : офіційний сайт. URL: <https://mod.gov.ua/news/obstrili-ob-uektiv-minoboroni-zavdali-ekologiyi-zbitkiv-na-367-mlrd-grn>.
10. Паризька угода: Міжнародний документ від 12.12.2015 р. № 995_61 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text.
11. Площа потенційно замінованих земель зменшилася на 20%: *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ploshcha-potentsiino-zaminovanykh-zemel-porivniano-z-kintsem-2022-roku-zmenschylasia-na-ponad-20-denys-shmyhal>.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text>.
13. Про Цілі сталого розвитку на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2029 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
14. The European Green Deal. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.

Information about the author:

Kishinets Yuliia Andriivna,

PhD, Senior Lecturer,

Department of Private Law and Social Security,

Sumy National Agrarian University

160, Herasym Kondratiev Str., Sumy 40021, Ukraine